

Guldstaden

Matthias Nawrat

Översättning av Jesper Festin

"Med tiden har consesus ju blivit att utopier alltid går åt helvete", skriver författaren Per Olov Enquist, född i den norrländska byn Hjoggböle, i sin essä "Meteoritskärvan" från 1992. Essän handlar om cirka tretusen arbetare som utvandrade från norra Sverige till norra Argentina 1911 och vilkas dröm om ett bättre liv i djungeln ödelades av fattigdom och sjukdom. "Att utopin var inte bara en omöjlig dröm, utan snarare en skadlig och naiv mardröm", skriver Enquist vidare. Ändå tycktes utopin om ett bättre liv existera, "fast inte på de ställen där man väntade sig. Man fick titta bort från fokus, som efter solbländning."

Från flygplanet ser landskapet strax före inflygningen ut som pälsen på en bison. Norrut och västerut utgör skogen en grå yta med bruna pälsöar ända till horisonten, trots att det är början av maj. Sedan sjunker flygplanet långsamt nedåt. Landskapet är nu fullt av sjöar. Flygplatsen har en enda landningsbana. Tre flyg om dagen till och från Stockholm, ett märkligt nog till och från Gdańsk, av alla ställen. Om ett flyg blir försenat får flygbussen vänta utanför byggnaden, annars har de ankommande ingen möjlighet att ta sig in till staden.

I slutet av 1970-talet arbetade min pappa tre somrar på en dryckesfabrik i Stockholm. Efter bara en månad kom han hem med mer pengar än vad hans pappa, som var direktör på en polsk textilfabrik, tjänade på ett helt år. Sett från Polen tycktes Sverige vara en utopi. Än idag när jag står på en polsk Östersjöstrand och tittar ut över havet föreställer jag mig ett paradiset bortom horisonten. Jag kan inte hjälpa det, det tycks vara inskrivet i mitt själsliga dna. Under mörka vinterkvällar i mitten av 1980-talet i höghusområdet i utkanten av Opole, i den ensliga, av en totalitär regim kuvade delen av Europa, sipprade visst längtan in i barnets drömmar genom det membran som skiljer en människa från tomheten, i form

av de berättelser om ett bättre liv som föräldrarna viskade till varandra om nätterna vid köksbordet intill.

P. O. Enquist tillbringade sin barndom i Hjoggböle, en liten by tjugo minuter med bil söder om Skellefteå, centrum för en region av skogsbruk och gruvor. Regionen spelar en återkommande roll i hans romaner, liksom de små församlingarna inom den herrnhutiskt präglade väckelserörelsen, vars utfattiga medlemmar värjde sig mot varje försök att organiseras, såväl av statskyrkan som av agitatorer inom arbetarrörelsen under 1800-talet och det tidiga 1900-talet. Enquists pappa, en socialdemokrat, arbetade som lastare i Bureåns hamn om somrarna och som skogshuggare om vintrarna. Hans mamma var folkskollärarinna, dessutom "väckt" och mycket from. Skellefteå är idag också staden för Northvolt, en svensk tillverkare av litiumjonbatterier för elfordon och energilagring, och därmed platsen för en helt ny europeisk utopi.

Bussen kör en halvtimme genom skogen. Enstaka hus skymtar fram mellan trädstammarna. Sedan kommer ett kalhygge, stubbar sticker upp ur jorden. Våren har ännu inte tagit sig upp hit, endast med god vilja kan man ana ett grönt skimmer på björkarnas grenar. Efter en kvart dyker det upp en grustäkt mellan stammarna. Långsamt tornar industrier upp sig framför oss – Bauhaus, Scania, Volkswagen, McDonald's. Sedan passerar vi den första korsningen, en rondell. En person på en elsparkcykel svävar förbi på en cykelväg. När bussen kör upp på bron över Skellefteälven skjuter plötsligt stadens nya varumärke upp över taken på andra sidan älven mot den ännu vinterblå himlen. Det tjugo våningar höga "Wood Hotel". Ett av världens högsta hus i förnybart byggmaterial, som har uppförts just här av alla ställen, i en liten stad i det glesbefolkade norra Sverige, en skyskrapa nästan helt i trä, en symbol för Europas gröna omställning. Koncernen Northvolts gigafabrik för elbilsbatterier som byggts här skulle göra EU oberoende från Kina och inleda Europas slutliga uppbrott mot den gröna framtiden.

Strax därpå står jag i hotellobbyn, bredvid mig sticker det upp tallkvistar ur en stenbunke. I trähissen doftar det som på en promenad i en tallskog. Mitt rum ligger på femtonde

våningen. Väggarna består av ljus björk, bredvid sängen står en blankbetsad stubbe istället för ett nattygsbord. Och även här fylls luften av en lukt av en trave nyfällida stammar som bara går att ana men som ändå öppnar upp rummet. Genom glasfronten ser jag ut över östra halvan av staden ända till utkanten, där skogen tar vid, jag tittar ut över älven, under mig ligger centrum och en Lidl.

Utmärks landsbygden av en särskilt hög täthet för hamburgerställen och asiatiska restauranger på gågatan? Gäller det kanske för hela Europa? Jag äter middag på restaurangen "Bastard Burgers", belägen på gågatan ungefär hundra meter från hotellet. Beställningen gör man på en pekskärm. Utanför fönstret är gågatan tom, affärerna har redan stängt. På vägen tillbaka surrar en Tesla förbi mig på en gata.

Första natten har jag svårt att somna. Ända fram till midnatt ligger ett turkost ljus över himlen utanför mitt fönster. Framåt tretiden vaknar jag igen. En kort stund tänker jag att ljuset som faller in över golvet genom gardinerna måste komma från en strålkastare som några fönsterputsare har ställt upp på sin hiss och riktat mot mitt fönster. Jag drar undan gardinerna och ställer mig vid glasfronten. Staden under mig är tom men underligt konstgjort upplyst, byggnaderna tycks inte kasta några skuggor. På genomfartsleden från söder till norr åker en lastbil med timmer förbi. Strax efteråt en gul DHL-lastbil med släp, inga andra bilar, ingen människa går på gatorna under mig, allt sover.

Skulle inte varje utopi behöva vara global? Att omformulera arbets- och levnadsvillkoren för alla människor världen över på ett nytt och bättre sätt, men annorlunda än 1900-talets misslyckade kommunistiska utopi och vänstern i västvärlden, som numera mest går vilse i identitetsstrider och möjligen har förlorat arbetarklassen en aning ur sikte? Och har vi inte i själva verket att göra med två konkurrerande utopier i världen idag? Den ena innefattar en total isolering av kulturer och en nationell arbetarklass, vad än begreppen 'kultur' och 'arbetarklass' kan tänkas betyda idag, men åtminstone en avgränsning av länder och imperier. Och på andra sidan finns en fullständig blandning av arbetarklasserna och kulturerna, en värld helt utan gränser, en fullständig fluiditet av människor och produktion.

Till frukost äter jag filmjöljk med de gula bär som på svenska heter hjortron, på tyska *Moltebeere*, *Torfbeere*, *Sumpfbrombeere*. Vid bordet bredvid sitter en man och en kvinna i kostym och talar med varandra på finska. Vid ett annat bord tjuvlyssnar jag på ett samtal på tyska. Två män pratar om ett affärskontrakt för sitt företag, om karosseritillverkning, och om att något annat företag tar mycket mer. Vi är mycket billigare, säger en av männen. De har uppenbarligen åkt hit för att förhandla. Frukostmatsalen surrar av samtal, nästan alla bord är upptagna, delvis också av familjer med barn. När jag lämnar lokalen passerar jag ett bord där jag hör ett språk som jag tar för ett av de indiska språken.

På min första dag besöker jag Skellefteå museum. Jag får veta att det finns tre samiska språk i regionen. Ordet *árnnie*, som betecknar en traditionell eldstad i en kåta, en helig plats, är ett ord från umesamiskan. Det sydsamiska ordet lyder *aernie* och det nordsamiska *árran*. Jag får dessutom veta en del om hur norra Skandinavien koloniserades söderifrån, genom de kristna missionärernas verksamhet. Sedan om etableringen av guldgruvorna och skogsbruket. På ett svartvitt foto syns arbetarna vid ett sågverk i Skellefteå, smutsiga, utmärglade ansikten, i den främre raden även pojkar, inte äldre än tolv. Sedan telekommunikationsnäringens intåg, de första herrskapsvillorna. En strejk bland arbetarna på ett sågverk år 1932. 1940-talets allmännyttiga bostadsbyggande under Socialdemokraterna. Ett färgfoto av en familj framför en Volkswagenbuss från 1960-talet: pappa, mamma och två barn vid ett campingbord intill en sjö. Uppkomsten av IT-företaget Norrdata med en första dator i företaget källarlokal som fyller hela rummet, grundandet av Campus Skellefteå som utgör en del av Umeå universitet. Utställningen slutar med en kort film där Northvolts planerade fabriksbussar visualiseras i form av en animering. De växtklädda taken bildar en vågform som på ett naturligt sätt kopplas samman med den omgivande skogen och ser ut som en våg som reser sig mot land ur Östersjön framför den stora industrihamnen i Skelleftehamn. Robotarmar rör sig genom luften i en hall, styrda av människor i vita rockor som står framför skärmar och för livliga samtal.

När jag kom tillbaka hit från Stockholm för tre år sedan kände jag inte igen staden, säger Challa. När jag gick på gymnasiet i Skellefteå på 1990-talet ville jag bara bort. Att sitta så här med en öl i en skön atmosfär som vi gör nu hade inte gått att göra på den tiden, det fanns inga trevliga barer, bara arbetarkrogar som jag inte tyckte om att gå till.

Jag träffar Challa på onsdag eftermiddag, vi sitter i restaurang "Paolo" på Wood Hotel. Sedan tre år tillbaka är Challa chef för Västerbottensteatern i kulturhuset som är uppkallat efter författaren Sara Lidman och ligger i samma höghusbyggnad som Wood Hotel. Även Lidman kom från den här regionen och skrev romaner om bland annat arbetarrörelsen i norra Sverige. Utöver teatern rymmer kulturhuset konsertsalar, det välbesökta stadsbiblioteket i bottenplan, tre restauranger och ett spa uppe på byggnadens tak. Jag har hunnit konstatera att det är mycket folk som använder huset, de vilar sig på sittytorna i den stora trätrappan, går på konserter och teaterföreställningar eller sitter i någon av sofforna i biblioteket och läser tidningen. Efter skolan flyttade Challa till Umeå, universitetsstaden som ligger ca tio mil söder om Skellefteå, sedan vidare till Stockholm, där hon var chef för en dansteater.

Och nu leder jag den här teatern som numera kan mäta sig med andra stora teatrar, säger hon. Och staden är full av små butiker, på gatorna och här i huset talas det olika språk, man märker att något har förändrats under de senaste åren. Det är så synd hur det utvecklar sig nu.

Nästa morgon kör jag flera kilometer längs koncernen Northvolts övergivna hallar med hyrbilen som jag har hämtat ut i ett industriområde i stadens utkant. Enorma ytor mitt i skogen är utjämnade och täckta med grus. Egentligen skulle de asfalteras och byggas ut till parkeringsplatser, men infartsvägarna slutar i ingenstans. Från en dag till en annan varslades omkring tvåusen personer om uppsägning, däribland kvalificerad arbetskraft från Pakistan, Indien, Venezuela, Senegal samt personal från EU-länder, bland annat från Polen, där ytterligare en Northvoltfabrik skulle uppföras i närheten av Gdańsk.

En familj från Venezuela till exempel, berättar Lena från industrifacket IF Metall Norrland inne på sitt kontor bredvid ishockeystadion i utkanten av staden, ett fall som har varit särskilt hjärtskärande för mig, de hade sålt allt där hemma för att ha råd med en

lägenhet här. De hade redan anmält sina barn i skolan här. De anlände alla fyra en fredag i mars, till sitt nya liv, som de hade gett upp allt där hemma för. På måndag morgon hölls en välkomstfest i fabriken för de nyanlända medarbetarna. Medan festen fortfarande pågick kom en person från ekonomiavdelningen in i rummet och började dela ut uppsägningarna.

Det är knappt man kan tro det, säger Lena. Ingen kunde förstå varför Northvolt fortsatte så länge med att anställa personal. Kanske trodde man in i det sista att det bara var några uppstartproblem som det gällde att få bukt med. Some little humps in the road, säger Lena och tycks för ett ögonblick själv bli förvånad.

Under den tid som det högerextrema partiet Sverigedemokraterna har utövat inflytande på den konservativa minoritetsregeringen har en ny lag om uppehållstillstånd trätt i kraft i Sverige. Personer från länder utanför EU måste kunna uppvisa ett anställningskontrakt inom tre månader för att få stanna i landet. Månadslönen måste uppgå till 28 000 kr, omräknat alltså cirka 2 500 euro, vilket innebär att det inte räcker att bara ha ett extrajobb. Personalen på Northvolt från länder utanför EU som efter uppsägningen har ansökt om hjälp hos facket är mycket välutbildade men har en begränsad tid på sig att hitta ett nytt jobb, och de flesta av dem pratar ingen svenska än. Många av dem har flyttat till Sverige med sina familjer. Sina besparingar har de lagt på att köpa lägenheter i Skellefteå som efter koncernens bankrutt bara är värda hälften så mycket. Lånen som de har tagit måste dock fortfarande betalas.

Hassan arbetar på Northvolt månaden ut, för det finns en enda produktionslinje, ett uppdrag för Scania, som fortfarande är aktiv. Jag träffar honom på en afterwork för nyinflyttade till Skellefteå i den stora konsertsalen i Sara kulturhus.

Jag hoppas kunna hitta ett nytt jobb snart, säger han på perfekt engelska. Han dricker ett glas mineralvatten med citronsmak.

Och var letar du? frågar jag. I hela världen?

Jag koncentrerar mig till att börja med på Sverige, säger Hassan.

Är man som kvalificerad arbetare inom elbilsbatteriproduktion inte väldigt specialiserad? Skulle han kunna arbeta med helt andra maskiner?

Han skulle utan problem rätt snabbt kunna arbeta med helt andra maskiner också, det lär man sig snabbt, säger han.

Jag frågar om han har barn och familj, och han svarar nej, vilket jag lyfter fram som en möjlig fördel. Att inte behöva försörja en hel familj, bara ha sig själv att tänka på i första hand, att snabbt kunna flytta, om nödvändigt.

Ja, säger Hassan och nickar, det är å ena sidan en fördel. Å andra sidan har man ingen som hjälper en, stöttar en emotionellt. Man är ju helt ensam.

Jag frågar om man åtminstone kan prata med de andra i personalen om sina bekymmer, om man ger varandra stöd?

Javisst, säger Hassan. Han tittar på mig en aning förundrat, som om jag kom från en annan planet, en författare som bara känner till livet från iakttagelser. Det är det enda vi pratar om sedan flera veckor tillbaka, säger han.

Det verkar nästan som om uppförandet av Northvolts gigafabrik har varit ett modernt Babels torn-bygge.

Så talar även kort därpå Petra om saken, hon är också arbetssökande nu, men som svensk har hon åtminstone ett bättre skyddsnät än den utländska personalen. Alla dessa tusentals människor som kommit hit från hela världen, välutbildade, intelligenta, men med alla dessa olika bakgrunder, säger hon. Det uppstod många konflikter. Till exempel är svenska arbetare vana vid platta hierarkier, arbetsledare från andra länder hade ibland andra föreställningar om teamarbete. Dessutom var arbetsspråket i fabriken engelska, vilket inte alla kunde tala lika bra.

Dessutom hade Northvolt köpt en del maskiner i Kina. När något gick sönder, säger Petra och drar fram en mobil ur sina jeans och håller upp skärmen mot mig, fick vi ibland kommunicera med de fackkunniga via Google Translate. Det uppstod missförstånd hela tiden, arbetet gick trögt, man blev tvungen att pausa produktionslinjer.

Att man i Northvolts stora utopiska vision, som ju också fick stöd av andra europeiska företag som BMW, Volkswagen och Scania, planerade alltför globalt, alltför storslaget, går kanske inte helt och hållet att avvisa.

Det stämmer, säger Lena, hon från facket. Å andra sidan kunde man inte heller planera mindre och långsammare, vilket de ansvariga gång på gång har försökt förklara. Visionen behövde vara stor. Konkurrenssituationen på världsmarknaden med Kinas ekonomiska övermakt gjorde att det redan från början krävdes en jättelik produktion, en sammanslutning av olika europeiska företag, anställning av en stor arbetskraft, för att hålla styckpriserna nere.

Mossor, lavar, bär – flyttblock från den senaste istiden, spår efter glaciären i landskapet. Därtill de låga tallarna, ogenomtränglig markvegetation, kullfallna träd i olika stadier av sönderfall, kilometervis åt alla håll. I ett skogsparti kliver jag ur bilen. Under mina sulor knastrar kottarna. Jag ser två nötskrikor flyga ut ur ett buskage.

Här brukade P. O. alltid sitta och läsa tidningen, berättar Magdalena för mig strax efteråt. Det enda förutom Bibeln som han hittade där hemma som barn. Eller så tittade han ut över dalen och sjön och Hjöggböle.

Hon har öppnat dörren till ett förfallet träskjul, där bakom ligger ett litet rum med ett torrdass i en plank. Hon visar mig tillbaka till "det gröna huset", som Enquist kallar sitt barndomshus i boken *Ett annat liv*. Huset är angripet av svamp, ena sidan tycks lite nedsjunken.

På fasaden där uppe – Magdalena pekar upp mot ett fönster på övervåningen – fanns den berömda "himlaharpan". Där låg barnet i sovrummet och lyssnade på de nydragna telefonrådarna som strök mot taket och ytterväggen, och föreställde sig hur han talade med sin döde far i himlen.

Vi står på en kulle rakt framför det grönmålade trähuset, bredvid vilket de nuvarande ägarna har byggt ett nytt bostadshus. De vill inte riva "det gröna huset", säger Magdalena, som också låser upp det lilla museet i det gula bönhuset intill åt mig, där de troende till vilka P. O:s mamma hörde en gång brukade samlas, och där man nu för tiden träffas om söndagarna och dricker kaffe och äter kaka, det man i Sverige kallar för fika. Magdalena arbetar i en kyrka i Skellefteå, för inte så länge sedan flyttade hon med sina barn och sin man, som är pastor, tillbaka till sitt föräldrahem, precis nere vid sjön.

Det är en underlig känsla att konstatera att något som man känner till från böcker verkligen existerar på en konkret plats. I rummet i bönhuset där vi sitter faller det in grönaktigt och rosa ljus. Skogen skimrar genom fönstren i gult och rosa glas, och på andra sidan en äng med en björk. Det är stilla. Jag försöker föreställa mig hur alla dessa figurer från romanerna samlades här. Fattiga skogsarbetare, bönder som envist höll fast i sin väckelsetro, som Enquists ensamstående mamma som hamrade in i barnet att han inte skulle hemfalla åt dansen och alkoholen, åt synden, vilket präglade den framtida författaren för alltid, han som likväl ändå hemföll åt alkoholen, eller kanske just därför.

I slutet av vårt samtal frågade jag fackföreningskvinnan Lena om hon tyckte att hela projektet Northvolt hade varit förgäves. Hon funderade lite grann och sa: Nej, det har ju ändå fått saker och ting att förändras här i Skellefteå, folk har blivit mer optimistiska, kulturhuset öppnade. Dessutom fanns det redan före Northvolt en utveckling som pekade mot framtiden. Och vem vet, kanske hittar man trots allt en köpare till fabriken som kan återuppta produktionen i mindre skala.

"Utopin fanns inte inom de stora revolutionära ideologierna i varje fall", skriver Enquist i sin essä. "Det var kanske så, att om utopin existerade kunde man bara få syn på den om man sökte där man inte väntade sig att finna den." Medan jag beger mig mot flygplatsen kommer jag att tänka på mina föräldrar, på deras vänner från Opole på 1980-talet, när folk från Solidarność-rörelsen först ockuperade varvet i Gdańsk, och när de förskräckta kommunisterna sedan, efter ett år av "frihetens karneval" i de polska städerna, införde krigslagar, så att det dröjde nästan tio år till innan partiet störtades.